

Aproximació a una de les iniciatives culturals de Lleida
en els anys de la transició:
el cas de «La gralla i la dalla»

En aquestes planes ens ocupem d'un dels col·lectius que va desplegar-se a Lleida entre 1974 i 1985: «La gralla i la dalla». Els aspectes que el fan particularment interessant són: no haver estat adscrit a cap àmbit confessional; ser el primer grup d'arrel universitària que s'organitza; situar-se a l'avantguarda; circumscriure la seva activitat al voltant de la producció, la lectura i la recerca poètiques; explicitar una filosofia de desenvolupament cultural pensada per a la ciutat, encara que l'equip l'integren sobretot joves fills de les comarques del voltant de Lleida; voler crear una conscienciació popular sobre la cultura i els mecanismes que, a Lleida, hi incidien; pretendre fer trontollar el sistema de poders mitjançant la crítica punyent; tirar endavant una revista periòdica de poesia, una iniciativa aleshores, tal com la van concebre, sense precedents a Lleida.

En definitiva, va ser un projecte de joventut, ensamblat i activat per un parell d'individualitats que n'eren el motor. Va organitzar un seguit d'activitats de difusió i suport de la poesia i dels poetes, de les cançons i dels cantants. Va publicar una quantitat no menyspreable de poemes i en va editar una part important quan no hi havia cap editorial a Lleida ni pràcticament lectors; encara menys consumidors de llibres de poesia. Editaven els seus llibrets costejant-los ells mateixos i els venien de tu a tu, a la universitat, als bars, als recitals de cançons, als companys o als joves que anaven guanyant per a la causa, la «seva causa». Amb més intensitat de la que encara els crítics oficials locals li volen reconèixer, el cert és que «La gralla i la dalla» va ser present en la vida cultural de la ciutat, i hi va intervenir activament durant onze anys, a cavall de dues èpoques.

1. Unes notes de context

La gènesi, els plantejaments programàtics i la trajectòria de «La gralla i la dalla» s'han d'entendre a partir d'unes coordenades ambientals que tenen com a referència ineludible els fets de la Guerra Civil i les conseqüències que va tenir a Lleida l'aplicació de l'ideari polític dels vencedors. Encara que

soni a clixé recurrent cal afirmar, un cop més, que els efectes d'aquell enfrontament bèl·lic foren devastadors per a la ciutat i els seus habitants. I això no només des del punt de vista infraestructural,¹ sinó sobretot des de la influència en la dinàmica cultural interna, a tots nivells i en tots els sentits. Així, la societat lleidatana viu, pràcticament des del moment que la ciutat és guanyada pels nacionals, un any abans de la fi oficial del conflicte, una llarga època de total abaltiment que durarà ben bé una vintena d'anys.

Durant tota la dècada dels quaranta, en especial, les regnes del desenvolupament i la formació ideològica de la societat lleidatana de l'època queda exclusivament a mans dels executors del programa franquista: els dirigents oficials i els *vocacionals*. Aquests eren, sovint, professionals liberals, ben considerats, en relació estreta, econòmicament i política, amb les classes dominants. En aquest sentit cal citar dos exemples d'un cert tipus d'organitzacions existents aleshores, paradigmàtica cadascuna des del seu àmbit d'acció: El Caliu i l'Institut de Estudios Ilerdenses. El Caliu va ser creat al 1941 i el formaven una vintena de lleidatans de soca-rel, professionals de prestigi social i benestants que es van aplegar en associació per «vetllar per la conservació del patrimoni, les tradicions i els usos locals», tot definint-se de manera explícita com a membres d'una tertúlia de caràcter festiu i gastronòmic.² Ben aviat, i ja durant tot el període de dictadura, els caliuencs van aconseguir ser un grup influent i determinant en els àmbits de govern locals.

L'Institut de Estudios Ilerdenses (IEI) comença a funcionar un any després que El Caliu i, per l'afinitat d'interessos que els uneix s'hi vinculen alguns dels caliuencs de més pes. L'IEI, en tant que institució model del Movimiento, organitzarà en la línia que aquest li marcarà la seva estructura propagandística i d'activitats.³ A les actituds i actuacions d'aquestes dues corporacions, cal afegir, encara, la feina que van fer la resta d'entitats d'àmbit nacional que també incidien en els diferents sectors socioeducatius de la ciutat, com ara la Secció Femenina, la OJE [...].⁴

¹ *Lleida problema i realitat*, Barcelona: Edicions 62, 1967, p. 55-56; Manuel Lladonosa: «Actituds cíviqes i culturals» a Serra d'Or, Barcelona, núm. 133, octubre 1970, p. 25-28.

² José Nadal Gaya & Emilio Reimat Montull: *Caliu Ilerdenc, 50 anys de vida lleidatana 1941-1991*, Lleida: Caliu Ilerdenc, 1991, pp. 14, 45-70.

³ Miquel Pueyo i París: *Lleida: ni blancs ni negres, però espanyols*, Barcelona: Edicions 62, 1984, p. 128-136.

⁴ Per resseguir l'acció educativa i cultural de la Secció Femenina a Lleida és imprescindible consultar el llibre de la doctora Antonieta Jarne i Mòdol: *La secció femenina a Lleida*, Lleida: Pagès editors, col·lecció seminari, 1991, sobretot des de la pàgina 152 a la 173.

La conseqüència immediata de la influència que emanen aquests cenacles i l'efecte de les actuacions dels delegats governamentals — com el cas del tristament famós bisbe Don Aurelio del Pino —⁵ és que Lleida pateix, molt més que cap altra de les capitals de comarca catalanes la força incisiva de l'ideari anticatalanista totalitari. Un exemple d'això que diem és la tasca de deteriorament i anul·lació de l'autoestima dels lleidatans com a tals i del propi sentiment de pertinença al territori català, desvirtuant el fet estricte de la situació geogràfica de la ciutat, certament a tocar de terres aragoneses. Feina orientada amb campanyes més o menys declarades d'acostament a l'Aragó i a un goteig constant en els mitjans de comunicació de missatges de caire estrictament localista, minimitzador dels potencials de la ciutat de cara a l'exterior, que va donar lloc al fenomen conegut com a *leridanismo*. Un concepte aquest que va provocar postures enfrontades entre els que n'eren defensors i els que concebien una ciutat no tancada en les particularitats pròpies sinó oberta a l'exterior, en especial cap a Catalunya i, sobretot, cap a Barcelona.⁶

Just en el tombant de dècada hi ha la primera iniciativa no oficial: s'inaugura el Cercle de Belles Arts, (1947), el primer espai cultural que promovia tertúlies i conferències amb un cert aire innovador. Va ser com una primera esclatxa a la qual s'hi van afegir, lentament, altres iniciatives orientades més o menys obertament contra la monopolització social, ideològica i cultural unidireccional de la Dictadura. Propostes de progrés focalitzades cap a dues línies bàsiques: la formació educativa i la cultural. En aquest sentit, van ser rellevants la creació de l'Academia de Licenciados l'any 1951⁷ que s'havia de convertir un any després en el recordat i citat Col·legi Sant Jordi, l'aparició de la revista *Labor* al novembre de 1953 i l'Alliance Française, uns quants

⁵ J. Barallat: *L'Església sota el franquisme*, Lleida, 1938-1968, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, en especial tota la segona part.

⁶ El *leridanismo* és un fenomen complex que va arrelar en el subconscient col·lectiu amb unes conseqüències tals que diria que encara cuegen en segons quins sectors. Tal vegada per això caldria encara aprofundir més en l'estudi dels diferents posicionaments que va suscitar i les repercussions que va tenir tot plegat a curt i a llarg termini. Fins ara, les reflexions més extenses sobre el tema es poden resseguir a Miquel Pueyo (1984) op. cit.; a Josep Vallverdú: «Lleida i Barcelona» dins *Lleida, problema i realitat*, Barcelona: Edicions 62, 1967, p. 165-207; a Josep Vallverdú: «Lleida i l'esperit» a *Les terres de Lleida en la geografia, en l'economia i en la cultura catalanes*, Barcelona: Pòrtic, 1971, p. 87-104; a F. Porta: «El leridanismo, nuestro leridanismo», a *Labor*, Lleida, 2.7.1955, p. 3.

⁷ Enric Castells: *50 lleidatans III*, Lleida: Ribera i Rius, 1992, p. 91-92.

mesos després, pràcticament al mateix temps que les congregacions marianes del Pare Gabernet comencen a funcionar.

Totes aquestes activitats tenien un clar posicionament d'actituds per reivindicar no només la llengua i la cultura catalanes sinó, i sobretot, denunciar la situació de manca de llibertats i de reduccionisme en què es vivia. A la banda oposada, al 1953 apareix *Mensaje*, publicació a manera de separata d'Ilerda, la revista oficial d'Institut de Estudios Ilerdenses, que tenia com a objectiu explícit aglutinar la colla de versaires locals que «con la poesía alberguen ansias de ecumenidad espiritual a los eternos valores de Religión y Patria».⁸

La dècada dels seixanta és especialment interessant en actes de caràcter cultural enfronts al règim establert, tot i la censura i les limitacions encara vigents. Exemples paradigmàtics en aquest sentit són l'aparició, malgrat la seva brevíssima durada, del grup Cogul l'any 1964, i el muntatge de la Petite Gallerie, al 1968, com a complement de l'Alliance Française. A la vora de les individualitats locals i de comarques que continuaven treballant per un objectiu global comú apareixen els membres joves de la nova generació.⁹ Una colla que, havent o no havent viscut la Guerra, n'heretaven les seqüeles i el desgavell final. Una generació, amb una base de formació catalanista, disident, progressista, part de la qual es va organitzar al voltant de grups parroquials, propers a la ideologia catòlica de caire liberal o no confessionals. Casos concrets són l'Esbart Màrius Torres, creat al 1962, els grups de teatre amateur gestats a l'empara d'algunes de les parròquies, el Club Esportiu Huracans, que van començar ja al 1966 a donar difusió pública de les classes de llengua catalana que organitzaven, i altres.

Cal afegir a tot plegat, encara, dos fets celebrats pels grups d'activistes contemporanis: d'una banda, el bisbe del Pinó es jubila i marxa de Lleida; de l'altra, J. M. Martínez de Val, en prendre possessió del seu càrrec com a governador civil diu unes frases en català. Era l'any 1968 i el primer cop, en tots aquells temps de postures oficials contràries a l'ús de la llengua catalana, que s'usava aquesta llengua en un acte d'aquestes característiques. Un any abans, paradoxalment, l'Institut de Estudios Ilerdenses creava la Càtedra de Cultura Catalana Samuel Gili Gaia, que fa una feina interessant de divulgació en aquest sentit. És l'hora també que comencen a fer-se presents les activitats

⁸ L'encarregat de l'antologia i ànima del projecte era Ferran Colas, membre actiu d'El Caliu.

⁹ Una bona part, però, de manera personal, treballant individualment i desvinculada de qualsevol grup, com ara Jordi Pàmias, Josep Vallverdú, Josep Lladonosa, Josep Barceló, Manuel de Pedrolo [...].

dels partits polítics d'esquerra ja vertebrats en la clandestinitat i que s'anuncia un esdeveniment important en el futur immediat i llunyà de la ciutat: Lleida serà seu universitària. Paral·lelament, apareix *Lleida, problema i realitat*, el primer manifest de crítica oberta contra la situació de la ciutat.

Als inicis dels anys setanta, la feblesa de la pressió governamental es evident. El 1971 s'inaugura a Lleida la seu d'Òmnium Cultural. El 1973 obre la primera discoteca de grans dimensions amb recitals de Joan Manuel Serrat i Víctor Manuel, exemples que esperonen les vocacions cantaires de la joventut local que també vol fer sentir la força de les seves composicions musicades. El curs 72-73 els estudis universitaris s'amplien amb la branca de Filosofia i Lletres, de la qual es podien cursar a Lleida els tres primers cursos. La mort del dictador el 1975 crea un punt d'inflexió en el sistema establert. El pas cap a la democràcia s'accentua i les llibertats queden garantides amb les eleccions generals. *Mensaje* deixa de publicar-se just aquell any, alhora que les manifestacions públiques de suport a la cultura catalana se succeeixen fins pràcticament el moment que pren possessió el nou Consistori, elegit per votació democràtica el 1979.

El llast arrossegat de l'herència dels setanta, la manca de qualsevol infraestructura fa difícil la vertebració cultural de la ciutat. Les expectatives d'immediatesa a resoldre la situació que tenien els qui havien estat lluitant a la contra en grups i associacions culturals es manifesten, però, demanant més rapidesa a resoldre una situació que denuncien contínuament. Aquests collectius retreuen ara a les autoritats públiques i privades per l'estat de la cultura i el seu poc desenvolupament, encara lentíssim, i a la mateixa societat per la poca implicació que té en aquest procés. A aquestes veus s'afegiran també, reiteradament, les de «La gralla i la dalla».

2.1 1973-1974: la gestació de «La gralla i la dalla» a redós de la universitat

En el context que acabem d'esbossar, des del moment que obre les portes oficialment com a tal, el curs 72-73, la universitat — l'Estudi general — va adquirir un paper important. Tot i les improvisacions i els déficits infraestructurals i de recursos a l'hora de la implantació, es va bastir amb el millor professorat possible. Per als estudis d'humanitats, en concret, les primeres promocions es van formar sota el mestratge i influència d'intel·lectuals progressistes, crítics amb l'actuació de la classe dirigent. Alguns d'ells havien estat formats a les aules republicanes sota el mestratge de noms tan representatius com Vicens Vives, Maluquer, Molas [...]. Una part s'havien manifestat ja, a mitjans dels seixanta, a partir d'anàlisis de context, sobre

què calia a la ciutat en aquell moment per avançar en una línia de progrés. Uns altres estaven implicats en la creació de centres educatius innovadors i de pensament catalanista. Ens referim a persones com Victor Siurana, Josep Vallverdú, Enric Farreny, Jaume Magre, Manuel Lladonosa, Jordi Pàmias, que estrenen la nova vida universitària a la vora de professors que arribaran de fora més tardanament, com Jordi Solé Tura o Josep Murgades, entre altres.

Val a dir que en els primers temps el nou espai va funcionar més com a element integrador i catalitzador d'inquietuds que com a marc acadèmic, d'estudi en sentit estricte. El punt històric que es vivia afavoria l'existència d'un ambient altament polititzat i la llibertat que s'insinuava fomentava l'esperit reivindicatiu. La llibertat d'expressió, el no als tabús com ara el sexe, les adhesions a altres col·lectius marginats, i les protestes i demandes de solució a les mancances de recursos materials i humans que patia el nou espai universitari eren els temes recurrents, aleshores. Els espais buits de contingut formal, però, van afavorir el debat i les tertúlies. Unes activitats aquestes que eren especialment actives entre l'alumnat de Filosofia i Lletres, fet al qual contribuïa la circumstància que eren molt pocs que s'hi havien matriculat.

Nogensmenys, des del punt de vista de la imatge exterior, l'espai universitari acabat de formalitzar va dotar la ciutat de majors possibilitats i perspectives de preparació acadèmica per als joves tant de la ciutat com de les comarques veïnes que volien accedir a estudis superiors. Si més no, ara ja no els calia desplaçar-se a Barcelona o a Saragossa per fer-ho, fet que va introduir un incipient sentiment de prestigi de ciutat, de normalització del paper de la seva capitalitat. Aquelles aules van posar en contacte i van agrupar una colla bigarrada d'individualitats lleidatanes i de les comarques. Sobretot, va perllongar l'estada a la ciutat d'una colla de joves de poblacions més o menys allunyades que s'hostatjaven uns en residències estudiantils, altres, els que gaudien d'una permissivitat familiar més alta, en pisos. Així, es va afavorir l'existència de grups que, no sent-ne fills, vivien la ciutat i l'avaluaven des de la seva perspectiva de comarca. Grups tal vegada amb més possibilitats de relació i de mobilitat que els locals — molt més controlats — que van fer de la llibertat de què gaudien una bandera reivindicativa, una part dels quals es van implicar del tot en el present i en el futur de la ciutat on feien vida.

Del conjunt de matriculats a Filosofia i Lletres, aviat van destacar dos noms. D'una banda Josep Borrell, originari de Mollerussa, membre dels grups de cançó folk mollerussencs Pam i Pipa, i Ponent: De l'altra, Francesc Pané, d'Arbeca, un any més jove, abrandat orador.¹⁰ Tots dos coincidien en

¹⁰ Tots dos s'havien format en ambients marcadament catalanistes. Borrell a les aules del

inquietuds i motivacions i van esdevenir els dinamitzadors de col·loquis, tertúlies, debats, lectures i comentaris de llibres de política, de poesia, de filosofia, etc. a l'aula, en els descansos, en els bars connotats com a progressistes, al seu pis d'estudiants, etc. Als temes de reivindicació comuns a la generació dels setanta, s'hi van afegir altres de circumstancials inherents a l'entorn immediat en què es movien: la universitat com a element motor de la vida i la infraestructura cultural de la ciutat. Tots dos van incloure en el debat la seva pròpia passió: la poesia. La poesia com a pràctica i com a tema d'anàlisi i reflexió teòrica: els estils i els corrents; els autors d'avantguarda aquí tot just coneguts, Breton, Papasseit [...]; el paper que havia de tenir com a única sortida per arribar a una connexió de la cultura amb el poble. I la cultura, amb majúscules, per a ells era en aquells moments els versos, l'element exclusiu de comunicació.

3. 1974-1975: de la creació a l'escissió de l'equip inicial de grallers

Un dels grafiti més reeixits del maig de 1968 afirmava «La revolta, i solament la revolta és creadora de llum, i aquesta llum no pot prendre sinó tres camins: la poesia, la llibertat i l'amor.» Una part d'aquella primera promoció d'universitaris estaven convençuts que la universitat havia de ser el motor de la vida cultural de la ciutat i que, en no ser així, havien de ser ells qui esperonessin els bastiments dels esquemes de la ciutat dinàmica i progressista a què aspiraven. Per a ells, la revolta es va concretar a organitzar-se a partir d'una mateixa afició poètica i sota la bandera d'un nom corrosiu, colpidor i buscadament suggeridor de connotacions agressives: «La gralla i la dalla». Era a punt d'acabar el primer trimestre del curs 74-75. En l'empresa s'hi van identificar quinze nois i noies de la branca comuna de llengües de Filosofia i Lletres capitanejats per Pané i Borrell. El més jove tenia divuit anys i el més gran vint-i-dos.

Els plantejaments programàtics de què parteix el grup se centren en tres pols bàsics d'actuació: primer, incidir de manera crítica, a través del treball poètic individual i com a equip, sobre la realitat sociopolíticocultural que els voltava. Segon, provocar l'aparició de noms i veus noves que parlessin i

Seminari de Solsona i Pané en els moviments escoltes. L'un i l'altre, també, havien rebut el mestratge d'un professor que els havia de potenciar l'orientació cap a la literatura: Jordi Pàmias - més tard premi Carles Riba de poesia, Mestre en Gai Saber, etc. - que acabaven de tenir com a tutor al batxillerat i al qual aniran retrobant al llarg de la seva trajectòria com a grup de poesia i com a poetes en solitari.

escriessin poemes des de ponent per a la mateixa societat de ponent i per a la resta, amb un llenguatge clar, directe i universal. Tercer, connectar amb els nuclis actius de les terres de Lleida per tal de cohesionar el panorama cultural, compartir idees, experiències, alhora que augmentaven la relació entre els artistes i els autors de tot el territori. L'obertura d'un circuit cultural havia de possibilitar, en conseqüència, poder publicar. A la pràctica, encara, s'hi va afegir un altre aspecte: donar-se a conèixer com a grup d'avantguarda, trencar els esquemes conservadors i encarcarats i jugar a la provocació constant. La revolta és, sobretot, escàndol, diran. I van defensar aquesta idea organitzant, dins i fora de la facultat, actes, a manera de happenings i performances, amb un fons tothora present reivindicatiu de la llibertat total d'acció i d'expressió. En la seva primera etapa, actes anecdòtics així els van servir, d'una banda, per donar-se a conèixer en l'àmbit acadèmic com els *enfants terribles* de la universitat. De l'altra, per incorporar en el si de l'ambient d'estudiants una estètica i unes maneres reflexes de la doctrina hippie, que aquí arribava de nou, tot i estar absolutament superada arreu. Els grallistes procuren ja des del primer moment no quedar-se en l'anonimat ni en l'espai universitari estricte. L'objectiu és arribar a la gent. Dos mesos després d'haver-se organitzat, al desembre de 1974, acorden amb el *Diario de Lérida* que hi tindran un espai periòdic per difondre els seus poemes. La col·laboració, però, no va més enllà d'una única aparició que van encapçalar amb un titular directe, «Al poble de Lleida»: «ens dirigim a vosaltres per tal de trencar alguns dels silencis que ens ofeguen. Som poetes: el bull rabent dels sentiments i com a tals desvetllarem amb un cop, «la paraula», la veritable valor de l'home: la llibertat.»

La reflexió sobre com donar-se a conèixer en l'ambient artístic de la ciutat els va dur a organitzar una exposició muntatge poèticovisual a partir de la concepció de l'art complet: poemes i materials quotidians.¹¹ Una decisió aquesta que no tot l'equip compartex, per la qual cosa no tots s'hi impliquen. Amb tot, des 3 al 13 de juliol de 1975 *Caosi/s* es presenta a la sala Gosé del Col·legi d'Arquitectes. El nom de la mostra volia reflectir l'atmosfera de caos en la qual vivien i la preocupació per l'ús adequat dels mots per provocar les

¹¹ Segons el testimoni de Josep Borrell, el muntatge alludia a les preocupacions bàsiques de la societat i de l'home més normal del carrer: el sexe, el poder, el consum, la llibertat, etc., i era un assaig de l'aproximació del fet poètic a un públic molt ampli i heterogeni. Una connexió que se simbolitza en la mostra amb una tenda d'indi on tothom podia escriure el seu poema si ho volia. La invitació que hi havien escrit era propícia: «Si d'alguna manera et sents poeta, entra i escriu». Sobre aquests detalls vegeu J. M. Benet i Massana: «En la sala Gosé poesia signífera», in: *El Correo Catalán*, 5-7-1976, p. 111.

sensacions que pretenien. *Caosi/s* reflecteix la dicotomia del grup inicial: uns quants escriuen en castellà i uns altres escriuen en català.

En la mostra conviuen també les dues posicions amb presentacions diferents, amb una simulació de portes d'entrada diferents per a cada opció: Josep Vallverdú obre la part de mostra en llengua catalana i Cristina Lacasa la de llengua castellana. El muntatge va tenir una repercussió notable en els ambients més progressistes de la ciutat, en els mitjans de comunicació, i un seguit de valoracions contraposades. L'expectació que van aconseguir els va animar a recollir tots els poemes en un llibre antològic titulat també *Caosi/s*,¹² on van posar per escrit, per primer cop, el seu programa d'objectius. Miquel Lladó, des d'un dels diaris locals, en dirà que aquell conjunt de poemes és el testament d'una vida tot just si encetada.¹³

Comentari que fou tota una premonició. Mentre Lladó fa aquesta afirmació des de la seva columna, «La gralla» es disgrega. La qüestió idiomàtica va ser, encara que no l'únic, un dels condicionants importants. De fet, els grallers que hi perduren, i els que s'hi incorporen més tard, usen el català com a llengua única en totes les seves manifestacions. A banda de les diferències ideologicolingüístiques, la diversitat de punts de vista sobre la funció social del grup entre Pané i Borrell i la resta determinen la ruptura.¹⁴ En la represa del curs 75-76, només ells dos mantenen la idea inicial i es disposen a tirar, pràcticament sols, el projecte endavant. El desembre de 1975 tornen a aparèixer en públic, ara oficialment com a secció poètica de l'Esquella Teatre, i enceten així la segona època.¹⁵

¹² La gralla i la dalla: *Caosi/s*, Lleida: Facultat de Filosofia i Lletres (comissió de cultura), 1975.

¹³ Miquel Lladó: «Els joves poetes de Lleida i llur antologia "La gralla i la dalla"», in: *Diario de Lérida*, desembre 1975.

¹⁴ Fent referència a aquests problemes, en l'autopresentació del grup en el butlletí de l'Esquella, que encara que no porta data podem afirmar amb prou probabilitat que correspon al mes de desembre de 1975, es pot llegir: «[...] gent de tota mena, condició, llengua i de Filologia i Lletres es vestia de rapsoda [...]. Tanmateix la gesta, volem dir l'acció, requeria vertadera acció; és a dir fets concrets. I vés per on! que aquest punt la cosa comença a fallar».

¹⁵ Alhora que La gralla es converteix en la secció poètica de l'Esquella Teatre, Ponent - grup de cançó catalana del qual també formava part Josep Borrell - s'hi integra també i a partir d'aleshores apareixerà també sota l'aixopluc de l'Esquella com a secció de cançó. Aquest conjunt de folk el componen a més de Borrell (Xerri), Teima, Jordi Oró, Miquel Àngel Tena i Miquel Sancho. A partir d'aleshores, aquest grup organitza un seguit d'actuacions de nova cançó, tant la que es fa a Lleida com la de la resta de Catalunya, de renom. Els dos grups - La gralla i Ponent - es fan publicitat d'un a l'altre. En els desplaçaments i actuacions fora de Lleida, els cantautors parlen de l'estil poètic dels grallers, en venen els llibres i

4. 1976-1978: de «La gralla i la dalla II» a un altre moment d'impàs

En aquest període el grup aglutina onze nois. Excepte Pané i Borrell, cap és universitari. Un fet aquest buscat a consciència: pretenien que el producte que elaboressin fos realment sortit de la mateixa sava del poble. Així, cadascú es va proposar elaborar una poètica pròpia per tal de ser més conxeadors del conjunt d'aquests estils particulars de fer poesia. El plantejament és a dos nivells: un treball personal i un altre, paral·lel, de conjunt. La finalitat última era compartir una problemàtica popular enfront de la situació elitista de la cultura i en aquest cas de la poètica, tot desmitificant el poeta i l'acte de creació.

A partir del gener de 1976, i pràcticament durant tot l'any, apareixen en públic amb assiduitat. Al febrer són signants d'un manifest contra la decisió de l'Ajuntament de no donar el nom del poeta lleidatà Màrius Torres a l'institut masculí de segon ensenyament. Una reivindicació en la qual s'hi impliquen fins al punt que organitzen una manifestació en contra i un cicle d'actes per homenatjar durant tres dies, amb recitacions de poemes i conferències sobretot, el nom del poeta. Aquell any és també el del Congrés de Cultura Catalana, al qual s'adhereixen des del primer moment. Ells són els encarregats de fer arribar la proclama als pobles del voltant i de participar en la cloenda a la vora d'altres poetes locals com ara Jaume Pont.¹⁶

Paral·lelament, són cridats a participar en una exposició de dibuixos a la sala Domingo's de Lleida i a fer unes xerrades a la Universitat Autònoma de Barcelona i al Col·legi Universitari de Tarragona. Des d'ara, i fins a primers de 1977, tindran una secció fixa a *La Mañana* en la qual cada component explicitarà quina és la seva concepció del quefer poètic i el posicionament que té envers la societat que l'envolta. L'interès d'aquests articles rau en el fet que per primer cop es fa pública en un mitjà periòdic una reflexió sobre el fet poètic individual i col·lectiu. La seva, la que expliquen, és una poesia jove sense escola, amb condicionants evidents tant de domini de la llengua com d'ofici. Amb una temàtica popular, de problemes quotidians, d'amors i desamors, d'alegries i frustracions, la poesia per a ells és l'expressió dels propis neguits, l'única arma per vèncer una situació i una societat que viuen de manera anòmala. I, sobretot, la poesia per a ells és experimentació.

miren de fer nous adeptes i amants de la poesia.

¹⁶ Jordi Pamias: «El nom de l'institut», in: *Institut de Batxillerat Màrius Torres, 150 aniversari (1842-1992)*, Lleida: Institut de Batxillerat «Màrius Torres», 1993, p. 315-318.

Dels assajos sobre les possibilitats poètiques amb eines diverses a més de la paraula, en surt, la primavera del 1976 *Objectes-24*¹⁷ un opuscle que conté una desena de poemes visuals. Segons Pané aquest va ser l'únic treball sobre poesia concreta que va aparèixer en aquella època al territori de Lleida, en un moment que només Guillem Viladot havia fet alguna cosa en aquest sentit. Al pròleg, punyent en el gust per la incitació que no va abandonar mai el grup, queda explícit la motivació final: «La poesia ha obeït massa els impulsos i la força de les paraules i ha oblidat — llástimosament — l'essència dels objectes. Et demanem, ara, lector, que aprenguis a refregar-te les coses pel cos, a fruir amb aquest contrast. Cal que facis l'amor amb els objectes.» Mesos més tard, en un retorn a l'estudi del mot com a eina poètica, publiquen Masss [...] suave intítulat, en la mateixa línia, amb un explícit joc de paraules: *Cuixes i Queixes*.¹⁸ El recull de poemes són les restes d'un muntatge poèticovisual que preparaven i que no va reeixir com a tal. Tal vegada, que es frustri aquest projecte és conseqüència d'una altra incubació de problemes interns que provoquen un nou trencament i un intens període de silenci. Període que ve marcat pel darrer article que publiquen en aquesta època titulat explícitament «La gralla i la dalla ha mort a cops de fetge de vedella salvatge».¹⁹ L'articulista, un dels membres del grup, fa al·lusió a la pèrdua del sentit del col·lectiu, al desencís respecte les possibilitats efectives de la funció regeneradora que s'havien autoproposat, i a l'excessiva existència d'individualitats, com a motius principals de la desfeta a la vora de la manca de suports, sobretot econòmics, externs al grup.²⁰

Tot i aquests problemes, hi ha un nou intent de redreçar l'equip amb només cinc membres i, així, publiquen en ple estiu *Lloança del magall*.²¹ Pané justifica el títol dient que «ens plantejem obertament la cultura de Lleida i la

¹⁷ La gralla i la dalla: *Objectes 24*, Lleida: Impres Rapit, 1976. Hi escriuen Eduard Falcó, Enric Pociello, Josep D., Francesc Pané.

¹⁸ La gralla i la dalla: *Masss...suave*, Lleida: Impres Rapit, 1976. Hi escriuen Francesc Pané, Toni Castellseguer, Pep Segon, Alfons Ros, Josep Borrell, Esteve Mestre, Ignasi Aldomà, Jordi Pérez, Jordi Gener, J. Querol, C. Casanova.

¹⁹ L'article, que no està signat, suposadament l'escriu Josep Borrell. Vegeu «La gralla i la dalla ha mort a cops de fetge de vedella salvatge», in: *La Mañana*, 19-2-77.

²⁰ De fet, qui més havia actuat públicament a banda de la feina amb l'equip era Josep Borrell, el qual, a més de ser membre del grup de cançó Ponent, havia fet diferents col·laboracions com a poeta a la ciutat i a altres indrets del Principat.

²¹ La gralla i la dalla: *Lloança del magall*, Lleida: Impres Rapit, agost 1977. Hi escriuen Josep Borrell, Francesc Pané, Toni Castellseguer, Esteve Mestre i Josep M. Gené.

seva poesia, per això creiem que és important una paraula que simbolitzi la duresa del treball en el camp i per això hem escollit el magall.»²² Al pròleg, ell mateix insisteix en aquesta idea: «Nosaltres amb el magall restem fidels a la vida d'un país mal fecundat — per negligència i per interessos econòmics — que es diu Lleida.»

Formalment, «La gralla» torna a estar organitzada. De fet, no ho estarà en ferm fins a finals del setanta-vuit. Tot aquest any el dediquen a reunir nous membres, a reflexionar i a preparar noves iniciatives per a la represa. Francesc Pané continuarà en solitari escrivint a *La Mañana* tot publicant periòdicament durant tot aquell any una sèrie de *Lletres a Adonai*, de contingut divers, numerades a manera d'històries per capítols.

5. 1979-1985: de la darrera represa a la fi definitiva del grup

Les revisions de grup sobre la feina feta i la que volien fer, els fa adonar que no havien avançat gaire en els propòsits de dinamització de la societat. S'adonen que han de reprendre la tasca des del punt on la van deixar, amb més cura i tal vegada amb propostes més rellevants. Així, a finals d'any publiquen *Glop de llop*.²³ El llibre recull una darrera tria antològica dels poemes més actuals dels quatre membres que conformen ara «La gralla». Com en els anteriors, el títol recull el fons d'intencions del contingut. *Glop de llop* és, així, un conjunt de diferents moments de la vida elevats a la categoria d'història per l'efecte del poema — o llop que engull a glops el seu voltant. Teoria aquesta presa directament dels postulats de Joan Brossa, un dels poetes de qui es manifestaran seguidors incondicionals. La maduresa a què més amunt alludíem es reflecteix amb claredat en aquest treball, d'una banda en la cura i el detall de l'edició i, de l'altra, en el fet que es plantegen la necessitat dels *avals* qualitatius per poder fer-se un lloc en el panorama cultural del moment. En aquest sentit, es fan prologar per Jordi Pàmias, antic mestre seu i aleshores recent guanyador del Carles Riba de poesia, 1978.

Borrell i Toni Castellseguer, en nom del grup, justifiquen el seu llarg silenci argumentant que «els poetes rumien més que no surten a l'escenari». Ho diuen tot just al gener del 79, en el moment que presenten *Glop de llop*

²² J.A. Rosell Pujol: «Poesia en Lleida, 'Lloança del magall», entrevista a Francesc Pané, in: *La Mañana*, 4-9-1977.

²³ La gralla i la dalla: *Glop de llop*, Lleida: Imprès Rapit, 1978. Hi escriuen Esteve Mestre, Francesc Pané, Toni Castellseguer i Josep Borrell.

als mitjans de comunicació.²⁴ Gràcies a l'entitat de Jordi Pàmias el llibre es presenta en societat amb tots els honors en un acte oficial al saló noble de l'Institut de Estudios Ilerdenses. Aquest acte, sobretot, i la bona acollida del llibre, els retorna el reconeixement com a grup paradigmàtic que havien tingut uns anys abans. Així, són cridats a participar en les Segones Jornades d'Estudi de les Terres de Lleida, organitzades al mes de maig pel Col·legi Major Ilerdense de Barcelona, on fan un recital poètic a la vora de Jordi Pàmias i d'alguns dels cantautors de Ponent.

Tots, en grup i individualment, continuen mantenint els seus posicionaments ideològics. Se situen enfront de qualsevol de les manifestacions que feien amb una orientació de combat ideològic decantat cap a posicions esquerranes radicals de reivindicació catalanista. És tot just amb les Joventuts Comunistes que organitzen el primer Programa d'Assaig Cultural que es fa a la ciutat, dins el qual es munta la primera mostra de poesia de Lleida al carrer. Tot plegat, s'esdevenia al llarg del darrer trimestre del 79. Paral·lelament a aquests actes de projecció pública de la seva obra, els membres del grup continuen amb la feina de captació de poetes, de reflexió, de muntatge de tertúlies amb estudiants i professors universitaris, de llengua i literatura catalanes, sobretot, d'adhesió a qualsevol manifestació de caire cultural que es fes a la ciutat, i continuen els debats interns sobre l'enfocament de la feina com a equip. En aquest sentit, preparen el muntatge d'una exposició de poesia *tout court* i el projecte d'edició dels materials. Malgrat el temps i les il·lusions invertides, els documents i l'utilatge de *Les golfes*, nom que havia de portar la mostra, quedaran inèdits. Com a contrapunt, el grup augmenta amb dos membres més i decideixen encetar un projecte nou, força ambiciós: una publicació periòdica diferent a totes les que havien aparegut a la ciutat fins aleshores. Curosos com són amb el detall simbòlic del nom de les publicacions que treuen, batejaren la iniciativa amb el nom de *L'Estrof, revista de poesia*.

L'Estrof apareix el desembre de 1979 amb la consciència d'omplir un buit en el panorama cultural de Lleida i amb una invitació explícita a tothom que hi volgués participar. Des del primer número es manifesta oberta a totes les iniciatives, idees i opinions que aportessin quelcom d'original o creatiu en el camp de la poesia. L'objectiu en crear-la és demostrar que a Lleida es pot, i s'ha de fer, cultura. Per això el grup té la idea que un cop cobert aquest objectiu deixaran de publicar-la. Així, es plantegen una col·lecció de 10

²⁴ Toni Castellseguer i Josep Borrell: «Glop de llop», la represa de «La gralla i la dalla», in: *La Mañana*, 20-1-79.

números: un cada trimestre.²⁵ El recompte final donava un període teòric de presència de la publicació de tres anys i mig. Creien que en aquest temps les institucions polítiques democràtiques, que tot just si acabaven d'arribar al poder municipal, ja s'haurien consolidat; que les mancances infraestructurals de la ciutat s'haurien resolt o estarien en vies de resoldre's; que, en definitiva, la torxa de la cultura activa la prendrien les institucions.

D'entrada, l'aparició de la revista fou molt celebrada.²⁶ *L'Estrof* se situa a la vora d'altres revistes contemporànies com *Faig*, *Quaderns Crema*, *Quaderns de Ponent*, *Els Marges* i la balaguerina *Escrivim a les parets* per citar només les que més hi coincidien amb idees i/o contingut. Aquest cop, a banda de la possibilitat de subscriure's a la revista, els membres del grup no només en fan de promotors i venedors sinó que connecten ja amb els circuits de distribució d'algunes llibreries de Girona, Tarragona i Barcelona.

Per al grup *L'Estrof* va ser un darrer cartutx, el definitiu. Van voler condensar en un producte molt elaborat i madur tots els plantejaments i idees que havien anat deixant esbossades en les etapes anteriors. Amb un tiratge per número de tres-cents a quatre-cents exemplars, i finançat pels mateixos membres del grup,²⁷ des del primer número fins al darrer destaca per ser un producte estèticament acurat, de disseny agradable i molt reeixit. Pel que fa al contingut, l'esquema temàtic es mantindrà gairebé fix en els vuit números que es van editar. Una tria determinada que respon del tot als objectius que s'havien plantejat com a programa de treball: fer-ne una plataforma de crítica literària; connectar amb les avantguardes i la cultura d'elit del moment; revisar el passat literari autòcton (culte i popular); incorporar plomes d'arreu dels Països Catalans i donar-les a conèixer, alhora que ells mateixos es

²⁵ La gralla i la dalla: «L'Estrof, una revista de poesia de Lleida», in: *Diario de Lérida*, 25-2-80.

²⁶ El primer número es presenta a l'Ateneu Popular de Ponent, el quatre de febrer del vuitanta. La nota que acompanya la circular informativa de l'acte diu: «[...] voldríem recomanar a tots els socis, d'una manera especial, l'assistència a la presentació d'aquesta revista i la lectura poètica que l'acompanya per la importància del grup La gralla i la dalla, un nucli de poetes lleidatans que en un ambient cultural tan desolat com el que sofreix la nostra ciutat, s'esforcen per trobar camins nous d'autenticitat i renovació en aquest camp de la literatura. Enfront de la colonització cultural a la qual ens condemna la televisió i enfront uns valors purament consumistes que segrega l'actual civilització, creiem que el suport decidit a aquest tipus d'iniciatives i d'esforços com el de La gralla i la dalla constitueix una petita però important aportació a un nou tipus de societat i de relacions humanes.»

²⁷ Per a alguns números compten amb petites subvencions indirectes de l'Ajuntament de Lleida i del Departament de Cultura de la Generalitat.

donaven a conèixer en un context de més ampli abast com a escriptors. A l'hora de plasmar aquests objectius en seccions, en decideixen quatre de fixes: Manifest; Lectura; Escripura, i Poetes.

El Manifest obria a tall de salutació cada número. En l'editorial signada pel director — un graller diferent cada número — es recollien, sovint a manera de proclama reivindicativa, amb un contingut crític, punyent i compromès, la inquietud del grup sobre la problemàtica i el desenvolupament de l'ambient cultural a Lleida. Des d'aquest espai denunciaven la immobilitat de la societat privada que comença a ser benestant, a implicar-se a crear infraestructures d'edició i difusió dels autors locals, alhora que increpen les autoritats per la manca de decisió a potenciar-les.

En l'apartat Lectura, s'hi inclouen articles d'anàlisi, crítica i investigació de la tradició literària de Ponent, la llunyana i la més immediata; ressenyes de lectures d'autors d'avantguarda universals i articles d'assaig al voltant dels diferents corrents poètics contemporanis. En aquesta secció van aparèixer articles de recerca que ara són de consulta imprescindible com: «La Renaixença lleidatana i la poesia», de Josep Borrell;²⁸ «Mensaje o el lluïment leridano», de Francesc Pané;²⁹ «La novella policíaca i Rafael Tasis un iniciador», de Ramon Miró,³⁰ etc.

Escripura i Poetes són dues seccions de creació literària. Hi recullen l'obra tant d'escriptors coneguts com d'estudiants que tot just assajaven de fer versos o prosa. En aquestes planes hi van viure textos de Joan Brossa, Rosa Fabregat, Jaume Pont, Guillem Viladot, Jordi Pàmias, M. Mercè Marçal, etc. a més de tots els membres de l'equip de redacció.

Vist en conjunt, la revista és, com a projecte, una iniciativa única a Lleida, amb reminiscències — salvant totes les distàncies temporals i circumstancials — a propostes anteriors com *Vida Lleidarana* (1926-1928), *Art* (1933) i *Labor* (1953-1959). Diferències clares d'intencions i contingut les separen, però. *L'Estrof*, amb tot, es ressent dels problemes que ells denunciaven constantment: la manca, en general, del costum d'escriure i investigar per publicar. El dèficit més evident de la revista és la nòmina d'escriptors col·laboradors que va provocar massa sovint una reiteració constant dels mateixos autors, en especial dels propis membres de La gralla. Un perill aquest contra el qual ja s'havia pronunciat Borrell i en el primer escrit de

²⁸ Treball publicat en tres parts als Estrof 2, 3 i 4.

²⁹ Vegeu *L'Estrof*, 3 (tardor 1980), p. 39-45.

³⁰ Vegeu *L'Estrof*, 7 (tardor-hivern 1982), p. 55-66.

salutació: *L'Estrof* no volia ser la «revista del grup», feta pel grup. Ja cap al final, anava abocada a ser-ho.

Actualment, ells mateixos reconeixen que la revista fou més valorada fora d'aquí que a Lleida mateix. A tall d'exemple, al 1983 es comença a editar al Baix Vinalopó una revista de característiques semblants, *La Rella*. A la presentació del primer número editorial, el director recorda *L'Estrof* i li reconeix el paper que té de model per a la seva publicació.³¹

L'Estrof publica el darrer número la tardor de 1985. Els motius que provoquen l'abandonament del projecte són diversos. Uns de caire personal, com la mort de Toni Castellseguer que enfonsa anímicament la resta del grup; el casament d'Esteve Mestre, cosa que fa que aquest s'allunyi també dels seus companys. Els altres, tal vegada les raons definitives del desenllaç, són d'indole més pragmàtica, com ara l'augment progressiu i constant dels costos de la revista, costos que suportaven pràcticament amb les seves aportacions particulars. En el darrer Manifest, en aquest sentit, fan pública la seva renúncia a continuar editant *L'Estrof* i la seva resistència a demanar ajuts econòmics substanciosos ja que «[...] hem tingut clar malauradament que aconseguir la tranquil·litat editorial de la revista volia dir la servitud ideològica.»³²

Amb la fi d'aquest projecte editorial es desfà també definitivament «La gralla i la dalla». Tanquen un període d'onze anys d'activisme i d'intents de mantenir la torxa en el camp de la producció poètica local. Una iniciativa que després d'ells no tornarà a reprendre cap altre grup. Dels contemporanis seus amb qui van començar, Ponent s'havia disgregat ja i només Miquel Àngel Tena continuava en el món de la cançó com a professional; el director de L'Esquella Teatre havia acceptat quatre anys enrera una proposta del nou equip municipal democràtic per convertir el seu somni teatral en una Aula Municipal de Teatre. Els esquellaires foren, tal vegada els únics que van abandonar la seva trajectòria «de combat» amb la possibilitat de crear una infraestructura artística i una dinàmica social en aquest sentit. «La gralla» també ho havia pretès tot al llarg de la seva vida com a grup, però, no hi van reeixir.

³¹ *La rella*, Baix Vinalopó: octubre 1983. A l'editorial llegim: «[...] vaja el nostre reconeixement més sincer per a *L'Estrof*, revista quadrimestral de poesia, editada a Lleida, i coordinada tan magníficament pel grup La gralla i la dalla. En tot moment ens ha servit de model a seguir. Potser és una de les millors revistes literàries que s'editen als PPCC».

³² Josep Borrell: «Vuitè manifest. Encara un vuitè manifest, o darrer comunicat?», in: *L'Estrof*, 8 (tardor-primavera 1985), p. 15.

El destí, les circumstàncies i la dinàmica política han fet que allò que no van poder fer com a grup ho acabessin aconseguint com a individualitats, si més no els dos fundadors de La gralla. En efecte, una dècada més tard, tots dos tenen càrrecs de govern o de decisió que els permet incidir directament en els aspectes de vertebració sociocultural i d'infraestructures culturals que havien denunciat des de les pàgines de *L'Estrof* i sobre els quals havien anhelat poder actuar.